

L'EDICIÓ COMENTADA DE L'APLEC DE RONDAIES
MALLORQUINES D'EN JORDI D'ES RACÓ,
D'ANTONI M. ALCOVER¹

Jaume GUISCAFRÈ DANÚS
Universitat de les Illes Balears

El 1880, Antoni M. Alcover va publicar «Es jai de sa barraqueta» a la revista *L'Ignorància*. Era la primera rondalla recollida de la tradició oral que donava a conèixer als lectors mallorquins. No va ser fins al 1896, però, que va publicar el primer volum del seu celebrat *Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó* (1896-1931), que va arribar a comptar amb dotze volums, alguns dels quals varen tenir fins a tres edicions. Una vegada traspasat Alcover, el seu deixeble i col·laborador Francesc de Borja Moll en va iniciar la publicació de la coneguda com a “edició popular”: hi va redistribuir les rondalles en vint-i-quatre volums i n'hi va incorporar algunes que Alcover només havia publicat en revista i altres que encara eren inèdites.

A principi de la dècada dels anys noranta del segle xx, Francesc Moll i Josep A. Grimalt varen posar en marxa el projecte d'una edició acadèmica de l'*Aplec* per commemorar el centenari de l'edició d'aquell primer volum. El 1975 Grimalt s'havia doctorat en Filologia Romànica per la Universitat de Barcelona amb la tesi «Classificació de les rondalles de mossèn Alcover: Introducció a llur estudi», que li havia dirigit Antoni M. Badia i Margarit. La tesi, com a tal, va romandre inèdita, però en va publicar la part introductòria i de caràcter més teòric al número 7 de *Randa* (Grimalt 1978) i el 1979 les Edicions de la Universitat de Barcelona en publicaven el resum «Classificació de les rondalles de mossèn Alcover: Introducció a llur estudi», que consta d'una introducció de dues pàgines seguida de la proposta de classificació tipològica de les rondalles de l'*Aplec*, distribuïdes segons les categories previstes a l'edició de 1961 de *The Types of the Folk-tale*, d'Antti Aarne i Stith Thompson. Grimalt, però, va anar afegint observacions,

1. Antoni M. Alcover. *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*. Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. VI. Meravelloses, tipus 653-736A, i Religioses, tipus 750E-827 (Editorial Moll, Mallorca, 2013). VII. Humanes, tipus 850-999 (Institució Francesc de Borja Moll, Mallorca, 2017). VIII. Rondalles del gegant estúpid, tipus 1000-1183; Coverbos i anècdotes, tipus 1202-1960D, i Rondalles fórmula, tipus 2016-2040 (Nova Editorial Moll, Mallorca, 2019). IX. Llegendes (Nova Editorial Moll, Mallorca, 2022).

informacions i dades manuscrites als marges d'un dels exemplars mecanografiats de la tesi, que va constituir, de fet, el punt de partida de la nova edició.

Per la meua banda, em vaig llicenciar en Filologia Catalana a la Universitat de les Illes Balears el juny de 1992 i, el setembre d'aquell mateix any, vaig començar a fer feina amb una beca del Consell Insular de Mallorca per tal de dur a terme la digitalització dels textos rondallístics d'Alcover que havien de ser la base de l'edició commemorativa. Com a pas previ a la digitalització, vaig dedicar una mica més de mig any a fer una recerca bibliogràfica tant al fons de l'Editorial Moll com a la Biblioteca Pública de Mallorca, a la Biblioteca Municipal de Palma i a la Biblioteca Bartomeu March per tal de fer un inventari al més complet possible de totes les edicions i les traduccions que havia tengut cada rondalla. El resultat final d'aquesta recerca es va publicar al número 38 de *Randa* (Guiscafrè 1996). Aquesta recerca bibliogràfica ens va proporcionar una visió de conjunt bastant exacta de la feina editorial que havia duit a terme Alcover en relació amb les seves rondalles i va permetre documentar-ne catorze que ni Alcover ni Moll no havien inclòs en les edicions respectives de l'*Aplec*. Una vegada transcorregut l'any de feina que cobria la beca, que no estava previst que fos renovable, Josep A. Grimalt va posar com a condició que jo havia de poder continuar col·laborant amb ell si el primer volum de l'edició havia d'arribar a bon port el 1996.

Grimalt (2010) dona notícia dels primers cinc volums de la nostra edició i de quines en són les característiques que la defineixen en un article publicat en el volum 32 d'aquesta mateixa revista.² De llavors ençà n'han aparegut els quatre darrers volums, que contenen una més gran diversitat de rondalles que no els cinc precedents. Aquest fet s'explica perquè les rondalles meravelloses són, amb molta de diferència, les més ben representades a l'*Aplec* i també, en general, les més extenses. El primer volum conté les rondalles d'animals i una part de les meravelloses; el segon, el tercer, el quart i el cinquè estan íntegrament dedicats a les meravelloses, que acaben al sisè, volum que conté també les religioses; les rondalles humanes ocupen el setè; les rondalles del gegant estúpid, els coverbos i anècdotes i les rondalles fórmula configuren el vuitè; finalment, el volum novè conté aquells relats inclosos a l'*Aplec* que no són pròpiament rondalles, sinó llegendes, tradicions explicatives o relats etiològics, molts del quals Alcover va agrupar en sèries,³ i també un índex de tipus, un índex de motius amb la descripció detallada de cada referència alfanumèrica i un índex de narradors, referits a tots els volums de l'edició.

El text de la darrera edició de cada rondalla que va publicar Alcover és la base del corpus que editam. En el cas d'aquelles que no va arribar a publicar mai, hi partim dels manuscrits autògrafs seus que ja estaven destinats a la impremta i que són els mateixos en què es va basar Moll per a la major part de les rondalles que va incloure al volum tretzè i per a algunes de les que va incloure als volums vint-i-dosè i vint-i-tresè de la seva edició. A banda de les rondalles que constitueixen els dotze volums inicials de l'*Aplec* que

2. Hi remet el lector a fi d'estalviar-me haver de repetir molta de la informació que conté.

3. «Ecos de la vida de Jesús, Maria i Josep», «Ressonàncies de l'Antic Testament», «En Tià de Sa Real», «El rei En Jaume dins la vida del poble mallorquí», «Sant Vicenç Ferrer dins la memòria del poble mallorquí», «Bruixes, bruixots i fullet», «Encantaments, tresors, gegants, negrets i por» i «Llegendes i supersticions».

va publicar Alcover, la nostra edició n'inclou catorze que només havien aparegut en revista:⁴ «N^a Aineta, fia de rei» [VI], «S^a aufabieta» [VII], «El Bon Jesús, sant Pere i sa coca» [VI], «Com és que la mar sempre se mou?» [VI], «El comte Ernest» [VII], «Confessió d'un mariner» [VIII], «Es duc» [V], «Dues germanes i un Bernadet» [IV], «Escoltau-ho, a llotes» [VIII], «Un fii de viuda» [VII], «Sa geneta i sa coa de s'ase» [I], «Na Mal-filanda» [III], «Ses tres joies» [VI] i «Un que no badava» [VIII]. Així mateix, també inclou sis rondalles que figuren a la primera edició del volum cinquè de l'*Aplec* (1909) i que Alcover mateix va eliminar de la segona edició (1924), per la qual cosa tampoc no estan incloses en l'edició de Moll: «Com és que sant Pere era pelat» [VI], «Es comte Mal» [IX], «De com sant Pere va voler calar així com el Bon Jesús» [VI], «Sa diada de Sant Joan» [IX], «Sa font de Xorrigo» [IX] i «Sa por d'es ratolí» [IX].

D'altra banda, Moll no sempre respecta els títols ni els textos, publicats o inèdits, de les versions d'Alcover. Hi corregeix els errors evidents —esmenes que hem respectat—, en canvia qualche títol i en algunes rondalles extenses, com «Es Mèlloro Rosso», «En Mercè-Mercè» o «Sa llampria meravellosa», entre d'altres, hi canvia paraules i hi suprimeix fragments, passatges o episodis que devia considerar repetitius i prescindibles per al sentit general del relat. En aquests casos, hem restituit el text tal com el va publicar Alcover i n'hem fet constar les discrepàncies amb l'edició de Moll en nota a peu de pàgina.

Com a complement a les rondalles, i gràcies a «una idea felicíssima» (Grimalt 2010: 390) de Francesc Moll, la nostra edició inclou la transcripció literal i sense regularitzar dels textos continguts en les sis llibretes manuscrites que duen per títol «Notes de Rondaiies». Grimalt (1994) descriu el contingut i les característiques d'aquestes llibretes manuscrites i en destaca la importància cabdal que tenen a fi de poder estudiar i valorar de manera adequada el procés de creació i d'elaboració de cada versió publicada i també de l'*Aplec* en conjunt. Alcover hi havia consignat les versions orals que els informants li havien proporcionat i que després ell va reelaborar amb vista a publicar-les. Aquestes «mítiques llibretes» (Pujol 2013: 264), però, contenen també versions de procedència oral que l'autor manacorí no va arribar a redactar de manera definitiva. N'hi ha que corresponen a tipus ben definits, alguns dels quals poc documentats a la rondallística catalana: «S'homo de pega» [I], «Pere Groser» [IV], «Ses cireres y S. Pere» [VI], «En Pieres» [VII], «Un boveret que no deia mentides» [VII], «De com axamplaren l'iglesia des Capdellá» [VIII], «La tumbaga» [VIII], «Tres a llotes que no sabien conversar be» [VIII], «Els estudiants» [VIII], «En Pere Taleca» [VIII], «Es cap de mort y ses beyes» [VIII] i «L'amo de ses cases noves» [VIII]. En canvi n'hi ha altres, com les set anotacions no aprofitades que Alcover va consignar a la llibreta IV i que incloem al volum VIII de l'edició, que no tenen cap correspondència amb cap tipus.

L'ordenació de les rondalles en els nou volums de què consta l'edició no respecta la que els va donar Alcover ni tampoc la que els va donar Moll, sinó que hi segueix el sistema de classificació internacional que varen concebre i desenvolupar Antti Aarne i Stith Thompson, dos representants insignes de l'Escola Historicogeogràfica Finlandesa. El sistema s'articula a partir dels conceptes de 'tipus' i de 'motiu', als quals em referiré més avall, i de l'ús complementari de dues eines bibliogràfiques ineludibles: l'índex de tipus i

4. Indic, darrere cada títol i entre claudàtors, el volum de la nostra edició en què figura la rondalla.

l'índex de motius. El 1910, Aarne va fer pública una versió inicial de l'índex de tipus amb el títol de *Verzeichnis der Märchentypen* (Helsinki, Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia) que Thompson va revisar, ampliar i traduir a l'anglès amb el títol *The Types of the Folktale* el 1928 (Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia) i va tornar a revisar i a ampliar el 1961 (Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia); el 2004, Hans-Jörg Uther en va publicar una revisió actualitzada i ampliada en tres volums, *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography* (Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia), que és la vigent avui dia. D'altra banda, devem a Stith Thompson el *Motif-Index of Folk Literature*, la primera edició del qual és de 1932-1936 (Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia) i la segona, revisada i augmentada, de 1955-1958 (Bloomington, Indiana University Press), totes dues en sis volums.

Un tipus és l'argument genèric que permet identificar una rondalla. Un motiu és una unitat breu de contingut que té el poder de persistir en la tradició. *The Types of International Folktales* distribueix els tipus en set seccions, que corresponen a set categories de relats: rondalles d'animals, rondalles meravelloses, rondalles religioses, rondalles humanes, rondalles del gegant estúpid, coverbos i anècdotes i rondalles fórmula. Cada una d'aquestes seccions conté al seu torn diverses subseccions temàtiques. El *Motif-Index of Folk Literature*, per la seva banda, ordena els motius en vint-i-tres seccions temàtiques generals, cadascuna de les quals també està dividida en subseccions. Sense entrar en gaire detalls, podríem dir que els tipus estan constituïts per motius —per un o per diversos— i que, alhora, hi ha motius que solen ser recurrents en uns tipus determinats. Per poc familiaritzat que qualcú estigui amb la tradició rodallística, només amb l'esment dels motius D1311.2. *Mirror answers questions*, S31. *Cruel stepmother*, F451.5.1.2. *Dwarfs adopt girl as sister*, D1364. *Object causes magic sleep* i E21. *Resuscitation by withdrawal of wounding instrument*, ja hi podrà reconèixer l'esquema argumental de la rondalla de Blancaneus, que correspon al tipus 709 *Snow-White*.

Aquest sistema de classificació, certament, ha rebut objeccions i crítiques diverses, algunes de les quals ben fonamentades (Propp 1968, Dundes 1997, Jason 2006), però Grimalt en justifica l'adopció de manera irrefutable:

Per classificar un corpus particular de rondalles, podem seguir dos camins: idear un sistema propi de classificació o adoptar-ne un dels ja creats, com més perfecte millor. [...] Com a instrument per a un estudi comparatiu, no hi ha dubte que la solució preferible és la segona i, posats a adoptar un sistema ja establert, cal triar el més conegut i acceptat, i aquest és, per ara (i segurament ho serà per molt de temps), el de l'índex de tipus d'Aarne-Thompson i l'índex de motius (*Motif-Index*) de Stith Thompson, complementaris un de l'altre. Aquest és l'únic sistema que podem considerar general, perquè és el que segueixen els catalogadors que no opten per un de propi. (1996: 16)⁵

Les rondalles, doncs, hi apareixen distribuïdes d'acord amb les set categories que he esmentat més amunt i, dins cada categoria, ordenades segons el tipus a què n'hem adscrit

5. En aquest sentit, totes les edicions acadèmiques de materials rodallístics que s'han publicat des del 1996 ençà als Països Catalans han seguit el mateix sistema (Beltrán 2007, Guiscafrè 2008, Samper 2015, Sales 2016, Villalba 2019, Valriu 2022).

cadascuna. Hi ha tipus, la majoria de fet, als quals s'adscriu només una rondalla i n'hi ha als quals se n'hi adscriu més d'una i, en el cas del tipus 707 *The Three Golden Children*, n'hi hem adscrites fins a sis. D'altra banda, hi ha rondalles que estan constituïdes per la combinació de dos tipus o més. Cada categoria, finalment, inclou un apartat amb les rondalles no classificades. Aquesta disposició de les rondalles les «posa en connexió amb totes les altres corresponents de tots els catàlegs» que segueixen el mateix sistema (Grimalt 2010: 391) i en facilita els estudis comparatius i la visibilitat internacional; posa en relleu les concomitàncies que les versions d'Alcover tenen amb la tradició narrativa oral universal i amb les de la resta de col·leccions semblants; permet fer-se una idea de quines classes de rondalles són més freqüents a l'*Aplec* i de les interrelacions, les afinitats i les discrepàncies que hi ha entre elles; dona pistes i informacions sobre el procés d'elaboració i redacció de cada rondalla particular, i proporciona instruments i criteris als especialistes i als lectors en general perquè en puguin emetre judicis de valor ponderats, lluny dels tòpics i de les idees preconcebudes amb què massa sovint s'ha jutjat i encara avui dia es jutja l'*Aplec*.

La nostra voluntat és que aquesta edició comentada, concebuda i duita a terme amb les eines i la metodologia pròpies de la filologia i de la rondallística,⁶ no sigui només una edició commemorativa, sinó també l'edició feta amb el rigor acadèmic que es mereix una obra literària de primer ordre en la literatura catalana com és l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi d'es Racó*, «el qual, produït en unes altres circumstàncies, ocuparia un lloc destacat de la literatura universal» (Grimalt 2010: 389).

Voldria afegir-hi, per acabar, que aquesta edició és també la materialització i la culminació d'un projecte de recerca de gairebé tota una vida que Josep A. Grimalt va començar a concebre fa seixanta anys, al qual s'ha dedicat intensament durant els darrers trenta i en el qual he tingut la sort immensa de col·laborar. Tot i les imperfeccions i els aspectes millorables que conté, aquesta edició comentada compleix amb escreix les finalitats per a les quals la va idear el degà dels rondallistes catalans.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BELTRÁN, Rafael (2007): *Rondalles populars valencianes: Antologia, catàleg i estudi*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- DUNDES, Alan (1997): «The Motif-Index and the Tale Type Index: A Critique», *Journal of Folklore Research*, vol. 34, núm. 3, p. 195-202.
- GRIMALT, Josep A. (1978): «La catalogació de les rondalles de mossèn Alcover com a introducció a llur estudi», *Randa*, 7, p. 5-30.

6. Alcover, que estava al dia de les publicacions d'autors com Antti Aarne, Kaarle Krohn, Reidar T. Christiansen o Walter Anderson, tots ells representants destacats de l'Escola Historicogeogràfica Finlandesa, va renunciar a fer una edició acadèmica de l'*Aplec* destinada només als especialistes o als folkloristes. Vegeu, respecte d'aquesta qüestió, Guiscafrè (2017: 143-146).

- GRIMALT, Josep A. (1994): «Les “Notes de rondaies” de mossèn Alcover, entre l’oralitat i l’escriptura», *Revista d’Etnologia de Catalunya*, 4, p. 58-67.
- GRIMALT, Josep A. (1996): «Introducció», dins ALCOVER, Antoni M.: *Aplec de Rondaies Mallorquines d’En Jordi d’es Racó*, I, a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. Palma: Editorial Moll, p. 7-26.
- GRIMALT, Josep A. (2010): «Antoni M. Alcover. *Aplec de rondaies mallorquines d’en Jordi d’es Racó*. Edició a cura de Josep A. Grimalt amb la col·laboració de Jaume Guiscafrè. I. Comprèn tota la part de rondalles d’animals i fins al tipus 314 de les meravelloses (Editorial Moll, Mallorca, 1996). II. meravelloses, tipus 325-413 (1998). III. Id., tipus 425-503 (2001). IV. Id., Tipus 506-559 (2006). V. Id., tipus 560-650A (2009)», *Estudis Romànics*, 32, p. 389-392.
- GUISCAFRÈ, Jaume (1996): «Una bibliografia de les edicions i les traduccions de les rondalles de mossèn Alcover», *Randa*, 38, p. 151-221.
- GUISCAFRÈ, Jaume (2008): *El rondallari Aguiló: Edició, catalogació i estudi introductori*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- GUISCAFRÈ, Jaume (2017): *Es jaquet d’en Jordi des Racó*. Manacor: Institució Pública Antoni M. Alcover.
- JASON, Heda (2006): «Uther, Hans-Jörg: The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography», *Fabula*, vol. 47, núm. 1, p. 172-186.
- PROPP, Vladimir (1968): *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.
- PUJOL, Josep M. (2013): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, a cura de Carme Oriol i Emili Samper. Tarragona: Publicacions de la URV.
- SALES, Mònica (2016): *Quan les revistes contenen rondalles*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- SAMPER, Emili (2015): *Les rondalles de Cels Gomis i Mestre: Edició, catalogació i estudi*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- VALRIU, Caterina (2022): *Les rondalles que l’Arxiduc no va publicar*. València: Galés Edicions.
- VILLALBA, Laura (2019): *Adelaida Ferré i Gomis, folklorista: l’art de brodar rondalles*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.